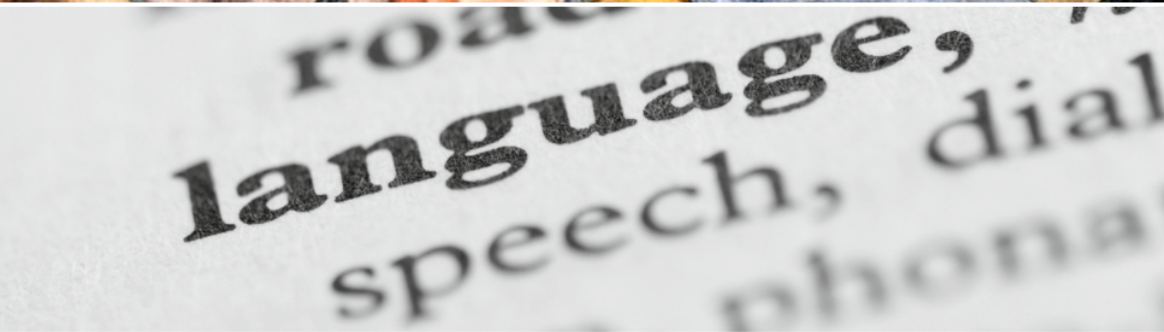

TAVASZI SZÉL 2014 / SPRING WIND 2014

Konferenciakötet

Doktoranduszok Országos Szövetsége
Association of Hungarian Phd and DLA Students

III.

TAVASZI SZÉL SPRING WIND

**2014.
Debrecen**

Felelős kiadó: Doktoranduszok Országos Szövetsége

III. kötet

Szerkesztette: Csiszár Imre és dr. Kőmíves Péter Miklós

Lektorálták:

Csiszár Imre
Dr. Árva Zsuzsanna
Dr. Bényei Miklós
Dr. Bérczes Attila
Dr. Bukovics Ádám
Dr. Dőry Tibor
Dr. Farkas Henrik
Dr. Fézer Tamás
Dr. Fónai Mihály
Dr. habil. Elek Balázs PhD
Dr. habil. Barta Róbert
Dr. habil. Boda István
Dr. Hegedűs György
Dr. Horváth Eszter
Dr. Jeney Viktória
Dr. Kovács Gábor
Dr. Kovács Kornél
Dr. Lőre Vendel
Dr. Mankovits Tamás
Dr. Mészárosné Dr. Bálint Ágnes

Dr. Mező Ferenc
Dr. Mohos Nagy Éva
Dr. Pupos Tibor
Dr. Reisinger Adrienn
Dr. Szigeti Cecília
Dr. Takács Levente
Dr. Tóth János
Dr. Vámosi György
Dusek Tamás
Gaál István
Lakatos Gyula
Máthé Csaba
Miklós Ida
Prof. Dr. Csorba Péter
Prof. Dr. Blaskó Béla
Prof. Dr. Izsáki Zoltán
Prof. Dr. Zeher Margit
Rózsa Péter
Skodáné dr. Földes Rita

ISBN 978-963-89560-7-1

Debrecen, 2014

Minden jog fenntartva. A kiadvány szerzői jogvédelem alatt áll. A kiadványt, illetve annak részleteit másolni, reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni bármilyen formában vagy eszközzel - elektronikus vagy más módon - a kiadó és a szerzők előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

TARTALOM

TÖRTÉNELEM- ÉS POLITIKATUDOMÁNY	11
A KATASZTERI IRATOK KUTATÁSÁNAK, A BIRTOKSZERKEZET ÉS A VAGYONI HELYZET MEGISMERÉSÉNEK PROBLÉMÁIRÓL <i>Ambrus László</i>	12
PUSZTÁBA KIÁLTÓ SZÓ? (AZ ERDÉLYI HÍRLAPÍRÁS CÉLJA A MAGYAR POLGÁR ÉS A KOLOZSVÁR TÜKRÉBEN) <i>Bakó Edit</i>	20
A FELFEGYVERZETT VENUS ÁBRÁZOLÁSMÓDJAI A RÓMAI ÉREMVERÉSBEN A SEVERUSOK KORÁBAN (KITEKINTÉSEL A KATONAI ANARCHIA IDŐSZAKÁNAK ÉREM-PROPAGANDÁJÁRA) <i>Barna Ferenc</i>	27
MILITARY RABBINATE IN THE AUSTRO-HUNGARIAN ARMED FORCES DURING WORLD WAR I. <i>Ákos Bíró</i>	37
KÍSÉRLET EGY 19. SZÁZADI MEZŐVÁROS VONZÁSKÖRZETÉNEK MEGÁLLAPÍTÁSÁRA <i>Bozó-Szűcs Diána</i>	45
A MINDSZENTY- BARANKOVICS VITA <i>Bráda Ferenc</i>	56
KOSSUTH LAJOS HALÁLA ÉS TEMETÉSE A MAGYARORSZÁGI NEMZETISÉGI SAJTÓ TÜKRÉBEN <i>Csernus-L. Szilveszter</i>	66
KÖZMŰVELŐDÉS ÉS IDEOLÓGIA A 20. SZÁZAD ELEJÉNEK MAGYARORSZÁGÁN – AZ 1907-ES PÉCSI SZABADTANÍTÁSI KONGRESSZUS TANULSÁGAI <i>Csibi Norbert</i>	76

KOSSUTH LAJOS HALÁLA ÉS TEMETÉSE A MAGYARORSZÁGI NEMZETISÉGI SAJTÓ TÜKRÉBEN

Csernus-L. Szilveszter

*Szegedi Tudományegyetem – Bölcsészettudományi Kar; -Állam és
Jogtudományi Kar,
Szeged, Magyarország
Múlt-kor történelmi magazin,
Budapest, Magyarország*

Absztrakt

Kutatómunkám során a dualizmus-kori magyarországi nemzetiségi kérdést vettem vizsgálat alá, mégpedig egy különleges szemszögből. A dualizmus a számos társadalmi-politikai konfliktushelyzete mellett a nagy nemzeti temetések kora is volt egyben, melyek közül a legjelentősebb, sőt Magyarország eddigi legnagyobb gyászceremóniája Kossuth Lajosé volt, 1894. tavaszán. Az 1890-es években a nemzetiségi kérdés és a magyar nacionalista politika egyik nagy jelentőségű metszéspontja is volt ez, a Memorandum-per, a Nemzetiségi Kongresszus, és a Millenniumi ünnepségek mellett.

Kutatásom során huszonegy magyarországi német, román, szerb illetve szlovák nyelvű napi- és hetilap 1894. március-áprilisi számain keresztül tanulmányoztam, hogy Magyarország akkori négy legnagyobb

nemzetisége miként búcsúzott a magyar nemzet nagy halottjától. A sajtó, mint a kor közvéleményének, a korszellemnek egyik legjobb forrása, esetünkben képet ad arról, hogy hazánk e négy nemzetisége milyen képet alkotott a volt kormányzó-elnökről 45 éves emigrációja után, de a sajtóvizsgálat során kiderül az is, hogy miként változott a nemzetiségek 1848-49-et illető múltértékelése, valamint mennyiben vettek részt az ország gyászában, ami szervesen összefüggött azzal, hogy miként viszonyultak a kor politikájához, hol foglaltak abban helyet.

A kutatómunka forrásvizsgálatai alapján elhelyezhető még a nemzetiségi elit viszonya a magyar társadalomhoz, illetve a magyar politikához, mely akkor négy párt, a kormányzó Szabadelvű Párt, a kiegyezést jobbról (Nemzeti Párt), illetve balról támadó ellenzék (ami alatt a függelenségi és az abból kivált pártok értendők).

A dolgozat emellett igyekszik bemutatni azt is, hogy a korabeli sajtó mennyiben tükrözte a közvéleményt, mennyiben jutott el a politikai újságíró értelmiség szándéka, véelve a nemzetiségi (és magyar) tömegekhez, mely alapján átfogóbban, összetettebben állapítható meg a korabeli Magyarország lakosságának felét adó nemzetiségi tömegek múltértéklése, Kossuth- (illetve magyar-)barátsága, vagy ellenessége. Végezetül pedig képet kaphatunk nemzetiségeink XIX. század végi nemzeti öntudatáról, vagy adott esetben annak hiányáról. Ezért tartom elsősorban történettudományi szempontból fontos fejezetének a dualizmus-kori nemzetiségi mozgalmak történetében a nemzetiségi sajtó Kossuth kérdésben tett megnyilatkozásait.

Kulcsszavak: Kossuth Lajos, Nemzetiségek, Osztrák-Magyar Monarchia, 1894, Sajtó

Bevezetés

A Kárpát-medencében a nemzetiségi kérdés aktualitását az adja, hogy a térség – Európában egyedülállóan – évszázadok óta hagyományosan soknemzetiségű, ami napjainkig változatlan. A közép-európai kulturális-történeti múltnak fontos része a nemzetiségi kérdés, ami még szükségesebbé teszi annak történeti feltárását. Ahhoz, hogy annak egyik legszignifikánsabb időszakához, az Osztrák-Magyar Monarchia korszakához újdonsággal szolgáljunk, kutatott, feldolgozott témát kevésbé érdemes újrazivsgálni

ugyanis, hogy az 1918-20-as nagy vátozásokat megelőző fél évszázadról átfogó képet kapjunk, szükségeltetik némi igény a teljességre. Ehhez a járható út pedig a vizsgálatlan területek történeti feltárása, illetve azok beillesztése a *longue durée* történeti változásiba, mely alapján megalapozottabban megítélhetőekké, illetve könnyebben érthetőekké válnak a jelenkori viszonyok, az odavezető út ismeretében.

Az 1849. augusztus 17. óta külföldön élő Kossuth Lajos haláláig politikai tényező maradt Magyarországon. Negyvenes években kezdődött kultusza továbbra is töretlenül jelen volt a mindennapokban, az alföldi parasztházak egyszerű faliképeitől kezdve a pártpolitikáig. 1894. március 20-án Torinóban bekövetkezett halála az egész országra hatással volt. A tragédia nagy port kavart, az egyházpolitikai reformok által már egyébként is nyugtalanított politikai életben is. A temetés kérdése emellett roppant kényes politikai szituációba sodorta az első Wekerle-kormányt.

Kutatásunk célja nemzetiségi szempontból megvizsgálni az 1890-es évek egyik politikai „forró pontját”, Kossuth Lajos temetését. A tíz német, négy-négy román és szlovák, és három szerb nyelvű hazai napi-és hetilap 1894. március-áprilisi vizsgálata képet adhat arról, hogy hazánk négy legnagyobb nemzetisége 1. hogyan ítélte meg negyvenöt éves távolléte után Kossuthot, milyen képet adott róla; 2. 1848-49-es múltértékelésük mennyiben változott; illetve 3. hogy hogyan vettek (vagy nem vettek) részt a magyar nemzet, az ország gyászában, ami mint látni fogjuk szervesen összefüggött azzal, hogy miként viszonyultak a kor politikájához, azaz, hogy milyen volt a nemzetiségi elit századvégi viszonya a magyar politikához az országus méretű gyász kapcsán. A vizsgált sajtót négy csoportba lehet osztani Kossuth- illetve magyarbarátságuk/ illetve ellenségességük alapján, amelyek vizsgálata az említett három lényeges szempont szerint célszerű. A terjedelmi korlátok mindössze ezen kategóriák rövid bemutatását és elemzését teszik lehetővé.

Kossuthot radikálisan elutasító lapok

A korabeli Magyarország legnagyobb nemzetiségének, a románoknak mind a négy politikai sajtóorgánuma egységes álláspontot képviselt. Ezekben találjuk a legegységesebb, legkarakánabb, ugyanakkor legborúlátóbb tartalmú-hangulatú cikkeket. A leghíresebb román újság a reformkorban alapított, brassói székhelyű **Gazeta Transilvaniei** volt. A Román Nemzeti

Párt (*Partidul National Român*) főleg Bukarestben tanult fiatal tagjai alapították a nagyszebeni **Tribunát** (1884), a mérsékeltabb magyarországiak pedig a temesvári **Dreptatea** (1894) köré tömörültek (Vida 2011, 123). A Dreptatea és az erdélyi lapok: a Tribuna, valamint a szintén nagyszebeni **Foaia Popurului**, illetve a brassói Gazeta Transilvaniei, véleménye Kossuth „ügyében” egyöntetű volt. Kossuth Lajost a fenti négy román lap ellenségnek kiáltotta ki, ami eltér bennük az az, hogy a márciusi-áprilisi események más-más mozzanataira helyezték a hangsúlyt. A nemzetiségi lapok közül a román orgánumok foglalkoztak általában véve a legtöbbet a „Kossuth-kérdéssel”.

Kiemelt téma volt sajtójukban a magyarosítás, amelyet 1848-ból eredeztettek. Ezzel igazából a dualizmus kormánypolitikájára mérték kritikát a nekrológokba ágyazva, ami nem meglepő az évtized másik „forró pontja”, a Memorandum-pör hónapjaiban. Az 1870-es években kezdődő magyarosító politikát semmiképpen sem lehet(ett) 1848-ból eredeztetni, főleg nem az emigráns Kossuth külső politikusi tevékenységének, alkotmányterveinek, illetve konföderációs-tervének ismeretében. Még a Kossuth, és Bălcescu nevéhez köthető román-magyar megbékélési tervezet említése sem található a lapokban Kossuth halálának és temetésének idején.

A Kossuth kérdésben a szélsőségesen ellenzéki szerb irányzat, az Össz-szerb Nemzeti Liberális Párt (*Celokupna srpska narodna slobodoumna stranka*) is elutasító álláspontot képviselt. Napilapja az újvidéki **Zastava** volt (Vida 2011, 129). Kossuth Lajos halálát nem fogadták tragédiaként a szerbek. A radikálisok – akik 1848-49-ben a Kossuth vezette magyar kormányzat ellen fogtak fegyvert - szemében Kossuth ugyanazt jelentette, aki az önvédelmi háború és szabadságharc idején volt, tehát „Kossuth a szerbek számára nem volt jótét lélek, sem barát” (Zastava 1894. márc. 28.). A Zastava nem átalalta „a legnagyobb magyar sovíniszta” megnevezéssel illetni volt elenségüket. (Zastava 1894. márc. 23.). A nemzeti-radikális szerbek a fekete lobogók „szent szerb templomokról” való levételére szólítottak fel – ami már önmagában mutatja a hazai szerbek megosztottságát a kérdésben. (uo). A Zastava még a temetés napján is felháborodottan írt a gyászlobogó-vitáról: „szégyen, hogy Kossuth halála alkalmából a budapesti szerb templom is kirakta a fekete zászlót” (Zastava 1894. ápr. 1.). Természetesen a közel ötezres fővárosi szerb közösség nem árnyalta jelentősen a magyarországi szerbek közvéleményét.

A szlovákok esetében a helyzet hasonló volt, mint 1848-49-ben, amikor egy maroknyi csoportjuk, tömegtámogatást nélkülözve szakadatlan agitált és küzdött a magyar kormányzattal. Ennek a nemzeti mozgalomnak a szellemi örököse volt a turócszentmártoni szlovák értemiség, mely a radikális **Národné Noviny** köré tömörült. Ez a lap Kossuthot szlováknak kiáltotta ki, „*aki Szlovákia szívében született*”. Természetesen Monok aligha tekinthető még a szlovák nyelvterület részének sem. Sőt Kossuthot árulónak írta le a lap, mivel szlovák léte ellenére a szlovákoknak csak rosszat tett. Az ellenséggépet képviselő szlovák irányzat nemcsak a tömegektől, de a valóságtól is eltávolodott álláspontot képviselt.

Kossuthot és politikáját részben elismerő, részben bíráló lapok

A vizsgált lapok közül négy nemzetiségi sajtóorgánus már elismerte Kossuth 1848-as érdemeit, azaz mindazt, amit a polgári átalakulásért tett, de 1849. Kossuthját már nem. A radikális álláspontot képviselőkkel közös bennük az, hogy a magyarosító politikát is 1848-49-hez, illetve a volt kormányzóhoz kapcsolták, így a gyásztól való elzárkózásra szólítottak fel. Ez volt a mérsékelt szerbek és az erdélyi szászok álláspontja.

A kormányhoz közelebb álló (bár ellenzéki) Szerb Nemzeti Pártban (*Srpska narodna stranka*) tömörülő szerbeket lehet ebbe a kategóriába sorolni (Mérei-Pölöskei 2003, 140). Sajtójuk a zombori **Branik** volt, de a szintén zombori gazdasági és politikai lap, a **Naše Doba** vélekedése is hasonló volt. Kossuth Lajos halálát nem fogadták tragédiaként a mérsékelt szerbek sem. Már a gyászjelentések után egyértelművé tették, hogy „*a szerbek nem fognak könnyeket hullatni Kossuth után*” (Branik 1894. márc. 22.). Kossuth nevét a „*szerb falvak felgyújtása*”-val és a „*szerbek legyilkoltatása*”-val hozták összefüggésbe (uo). A mérsékelt szerbek tehát még négy és fél évtized távlatából is szörnyű polgárháborúnak tekintették 1848-49-et; Kossuth polgári átalakulásért tett érdemeit csak szűkszavúan ismerték el.

A kétmilliónyi magyarországi németből a századfordulóig csak az erdélyi szászok alig kétszáz ezres tömege rendelkezett erős és fejlett, nagy múltra visszatekintő nemzeti öntudattal. Legnagyobb múltú napilapjuk a nagyszebeni **Hermannstädter Zeitung** volt, ami a beszercei „szász enklávé”-ban nyomott **Bistritzer Zeitung** hetilappal együtt szűkszavúan tájékoztatta a szász közvéleményt a torinói és budapesti hírekről.

A Kossuthot illető megnevezések közül a beszercei orgánumban a „volt kormányzó” [magyarul az eredetiben], „*a magyar nemzet nagy halottja*” frázisokkal találkozunk, a nagyszebeni lap ellenben egyszerűen csak „1849 vén diktátora”-nak nevezi” (Bistritzer Zeitung 1894. márc. 24., 31.; Hermannstädter Zeitung 1894. márc. 28.). Míg a Bistritzer Zeitung szerint „nem kell magyarnak lenni ahhoz, hogy Kossuth érdemeit elismerjük... amiért nemzetiségre való tekintet nélkül kivívta a szabadságot és egyenlőséget”, a Hermannstädter Zeitung nem ír elismerőt, mindössze különbséget tesz az „1847-48-as Kossuth és a trónfosztó [Kossuth]” között. Ám Kossuth „az OHB élén a szülőföld hajóját viharba küldte” – ír a beszercei cikk. És nem csak ez volt a hibája: „Magyarország a magyaroké – ez volt a jelszava 1848-49-nek; a békés százsz nép jelentőségét Kossuth nem értette, nem ismerte föl, ez lett 1848-49 végzete... Ha ehhez hasonló démonikus erő ismét erőre kap, akkor nagy a veszély!” (Bistritzer Zeitung 1894. márc. 31.).

Kossuthról pátossal író sajtó

Hat fővárosi lap hasábjairól, az előbbi két kategóriával ellentétben sugárzott a magyar hazafias áhitat. Budapest négy német és két szlovák újsága látványos kegyeletnyilvánítással fejezte ki hűségét nemcsak a magyar (politikai) nemzethez, de Kossuth Lajoshoz is.

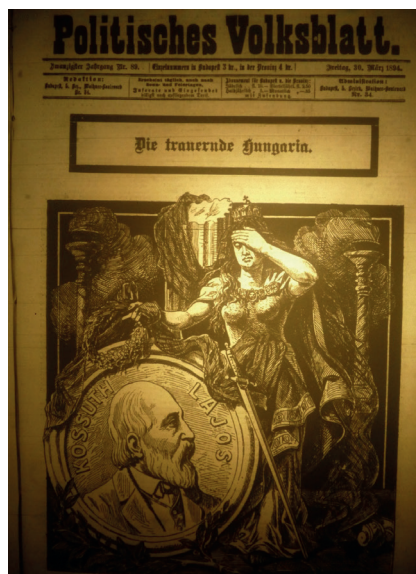
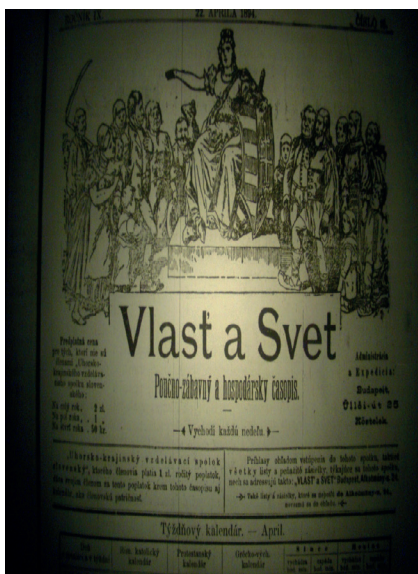
Két jelentős lapja volt a fővárosi közéletnek a pártfüggetlen **Politisches Volksblatt** és a **Neues Politisches Volksblatt**. Utóbbi szerkesztői és cikkírói között megtaláljuk a kor szellemi és politikai életének jeles alakjait, mint például Jókai Mórt, Apponyi Albertet, vagy a munkásmozgalmi vezetőt, Engelmann Pált (OSZK: Sajtómúzeum). A két német nyelvű sajtóorgánumat lángoló magyar hazafiság, hazaszeretet jellemezte. Mivel a két lap illusztráltak jelent meg - ami a korban ritka volt -, ezek a kegyelet remek forrásai. Politikai jellemrajz, állásfoglalás nincs bennük, azonban pátossal teli Kossuth ne egyes pártok, hanem a nemzet halottja legyen, mert „*a Nagy Patriótát az anyaföld, a nemzet, minden magyar szív gyászolja*” (Neues Politisches Volksblatt 1894. márc. 21.). „*A fájdalom kiáltása a Kárpátoktól az Adriáig szól... Kossuth népszerű nemzeti hős volt, halált Szent István Koronájának ezeréves birodalma gyászolja*” – hangsúlyozta a Politisches Volksblatt a magyar állam egységét (Politisches Volksblatt 1894. márc. 22.).

Ezen túl a német nyelvű sajtót nélkülöző függetlenségi pártok irányzatát illusztrálta egy – még csak nem is politikai – hetilap, a budapesti

Bauzeitung für Ungarn – Zeitschrift für Bauwesen. A „*Legnagyobb Magyar*” címmel illették azt a Kossuthot, aki ugyanezt a jelzőt Széchenyi Istvánnak szánta. Betegségével való küzdelme leírása közben a „*Legnagyobb Patrióta*” és a „jelen legkiválóbb magyarja” megnevezések is olvashatóak az építőipari lapban. Az utóbbi főként figyelmet érdemel, mert ez a felfogás élesen elüt a Kossuthot a múlt embereként beállító koncepciótól. Az élettörténetét és az ország gyászát nem írja le, mondván, az mindenki számára ismert, de az emigráns Kossuthról a lap „*több mint negyven éve a magyar függetlenség megtestesítőjeként*” ír (Bauzeitung für Ungarn 1894. ápr. 1.).

A budapesti **Slovenské Noviny**, illetve a **Vlast’ a Svet** („Haza és Nagyvilág”) már általánosabb szlovák vélelemnek tekinthető a Národné Noviny-nél révén, hogy még 1910-ben is Budapest volt a legnagyobb szlovák város. A Slovenské Noviny első személyben közölt a „*nemzet érzéseiről*” a gyászban (többször is a „*temettük*” kifejezéssel). A temetés utáni első szám mindjárt Szent István, és Hunyadi Mátyás mellé helyezi Kossuthot. Itt érdemes visszautalni arra, hogy 1848-ban a szlovákság körében is jelen volt a Kossuth-kultusz, ami bár egy régebbi generáció emléke, de említ a lap a temetésen résztvevők között olyan időseket is, akiket 1848-ban „*szabadítottak fel*”. A Slovenské Noviny alapján a fővárosi szlovákokat lenyűgözte a külső pompa hiánya ellenére is nagyszerű szertartás. „*Ilyen temetés még soha nem volt Magyarországon... a szeretet és az emberek köszönete Kossuthhoz olyan manifesztációvá nőtte ki magát, amilyenről még senki nem is álmodott*” (Slovenské Noviny 1894. ápr. 3.).

Gazdasági és szórakoztató folyóirat volta ellenére is sokat cikkezett Kossuthról a **Vlast’ a Svet** hetilap. Politika nem kapott helyet a folyóiratban, de a magyar nemzeti gyászt a lehető legtágabb mértékben adta át olvasóinak. A halálhírt közlő szám gyászkeretben vette végig Kossuth életútját, 1848-as, illetve 1894-es portréjával díszítve. A szabadságharcra való visszautalás kapcsán az ország harcáról többes szám első személyben ír a cikk, például: „*eleinte a szerencse a mi seregeinknek szolgált, és ez a körülmény előre mozdította az álmot, hogy bekövetkezett a Habsburgok trónfosztása és megválasztották Kossuthot az ország kormányzójának*” (Vlast’ a Svet 1894. márc. 25.). A főváros eseményeit tekintve csak a gyászhangulat kapott helyet a lap hasábjain, szintén magyar nemzeti érülettel áthatva: „*nemcsak Budapest, hanem egész Magyarország gyászol, mert nincs egyetlen igaz magyar sem, aki ne érezné át a veszteséget, ami bennünket ért... Neve felejthetetlen marad történelmünkben, aki a hazáért áldozta magát azért, hogy kivívja annak függetlenségét... a lakosság minden rétegének szívében túlcsordul a gyász*” (Vlast’ a Svet 1894. április 1., 8.).

A Vlast' a Svet címoldalához hozzátartozott a magyar címerpajzsot tartó nőalak, népekkel körülveve - a szintén budapesti Politisches Volksblatt 1894. március 30-i címoldalán szintén Hungária nőalakja jelenik meg, Kossuthot gyászolva.

Politika mentén differenciálódó lapok

Hazánk dualizmus-kori német nemzetiségi sajtójának megvoltak a politikai pártok mentén szerveződő sajtóorgánumaik is, vagy jobban mondva a kormánypárt és az azt jobboldalról támadó Nemzeti Párt is magas eladási számokkal rendelkező német nyelvű újságokkal szolt a zömmel fővárosi németekhez, akik nem nemzetiségi alapon jelentek meg a politikai palettán. A kormánypárti álláspontot képviselte a két legjelentősebb magyarországi német napilap, a **Neues Pester Journal**, illetve a **Pester Lloyd**. Előbbi harmadik, míg utóbbi a nyolcadik helyen állt az országos ranglistán, a napi kiadott példányszámok alapján (Buzinkay 2005, 153). A Nemzeti Pártnak a **Budapester Tagblatt** nevű orgánuma - a kor nyolcadik legolvasottabb lapja a párt politikáját a német polgárok felé (uo). Ez a lap adta a legtöbb, és legbőbeszédűbb beszámolókat a márciusi-áprilisi eseményekről. A szárnyait bontogató Magyarországi Szociáldemokrata Párt **Volkswille** nevet viselő lapja szintén pártja álláspontját közvetítette a német olvasóknak.

Ezen kategóriába tartozó (párt)lapok így kevésbé relevánsak a nemzetiségi kérdésben. A Kossuth-kérdésben és 1848-49-el kapcsolatban pártjuk álláspontja tükröződik, ami annak mindenképp jelzője, hogy hazánk németjeinek többsége nemzeti öntudat híján, mennyire belesimultak a magyar politikai életbe.

Az újságok zöme – ahogy a Neues Pester Journal is - gyászkerettel jelent meg.

Hivatozások

Sajtókiadványok

Bauzeitung für Ungarn 1894. április 1.

Bistritzer Zeitung 1894. március 24., 31.

Branik 1894. március 22. ford.: Ladóczki Zsolt

Hermannstädter Zeitung 1894. március 28.

Neues Politisches Volksblatt 1894. március 21.

Politisches Volksblatt 1894. március 22.

Slovenské Noviny 1894. április 3., ford.: Kondacs Ildikó

Vlast' a Svet 1894. március 25., április 1., 8. ford.: Kondacs Ildikó

Zastava 1894. március 28., április 1. ford.: Ladóczki Zsolt

Szakirodalom

Buzinkay Géza-Kókay György: *A magyar sajtó története I. – A kezdetektől a fordulat évéig.* 2005., Bp., Ráció Kiadó

Magyarországi pártprogramok 1867-1919. Szerkesztette: Mérei Gyula, Pölöskei Ferenc. 2003., Bp., ELTE – Eötvös Kiadó

OSZK Sajtómúzeum honlapja: http://sajtomuzeum.oszk.hu/forrasok/hirlapjaink/hirlapjaink1_2.htm#1_13 (letöltés: 2012. május)

A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.